

Ahmed Muhammed Şâkir'in Hadis ilmindeki Yeri ve Tahkik Çalışmalarına Katkısı

The Place of Ahmed Muhammed Şakir in the Science of Hadith and His Contribution to Investigative Studies

Rabia ÖZTÜRK

(Yüksek Lisans Öğrencisi)

Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı

Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Hadith

Cankiri, Turkey

rabiiauludag@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0104-9204

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Öztürk, Rabia, "Ahmed Muhammed Şâkir'in Hadis ilmindeki Yeri ve Tahkik Çalışmalarına Katkısı". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 2 (Haziran 2022), 243-267.

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. /This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Rabia Öztürk).

Yayıncı / Published by: Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi/ Cankiri Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Öz

Her asırda olduğu gibi her yüzyılda İslâm alemi birçok âlim yetiştirmiştir. Hiç şüphesiz yirminci yüzyılda yetişen alimlerden birisi de Kahire'de dünyaya gelen "Şemsu'l Eimme (İmamların güneşi), Ebal Eşbâl (Aslan yavrularının babası) Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdulkâdir olup Ebû'l-Alyâ'dır. Ahmed Muhammed Şâkir, İslam ve ilim dünyasına birçok eserler armağan etmiştir. Bu çalışmamızda Ahmed Muhammed Şâkir'in hayatı, doğumu ve ailesi, öğrenim hayatı, yürütmüş olduğu görevler, hocaları ve öğrencileri, ilmi yolculukları ve ilmi seviyesi, yapmış olduğu telifler ile hadis ve hadis usûlü, tefsir ve tecvid ilmi ile ilgili, fıkıh ve fıkıh usûlü, kelâm, dil ve edebiyat ile biyografi sahasında tahkik ettiği eserler hakkında bilgiler serdedilmekte ve devamında da Ahmed Muhammed Şâkir'in hadis ilmindeki yeri, hadis ilmine başlaması, tahkik çalışmalarına katkısı, kitap isimlerini tahkiki ve Ahmed Muhammed Şâkir'in cerh ve ta'dildeki metoduna yapılan eleştirilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Tahkik, Metod, Te'lif, Eser

Abstract

All praise is due to Allah, who bestows countless blessings. Salat and greetings of Hz. May it be upon Muhammad (pbuh). As in every century, the Islamic world has trained many scholars in every century. Undoubtedly, one of the scholars who grew up in the twentieth century is "Şemsu'l Eimme Ebal Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdulkâdir and Abu'l-Alya. Ahmed Muhammed Şâkir has gifted many works to the world of Islam and science. In this study, Ahmed Muhammed Şâkir's life, birth and family, education life, duties, teachers and students, scientific journeys and level of knowledge, copyrights, hadith and hadith method, tafsir and tajweed are discussed, fiqh and fiqh method. Information was given about his works in the field of kalam, language and literature and biography, then information was given about Ahmed Muhammed Şâkir's place in the science of hadith, his

introduction to the science of hadith, and his contribution to research studies., the verification of book titles and Ahmed Muhammed Şakir's method in cerh and ta'dil criticisms are included.

Keywords: Hadith, Verification, Method, Copyright, Work

Giriş

Yaptığımız bu çalışmanın konusu Ahmed Muhammed Şâkir'in hadis ilmindeki yeri ve tahkik çalışmalarına katkısıdır. Ancak çalışmamızda aynı zamanda diğer ilimlerdeki çalışmalarına da yer verilmekte ve onun bu ilimlere olan katkısına da dikkat çekilmektedir.

Çalışmamızın önemi ve amacı ise yirminci yüzyılın âlimlerinden biri olan ve ismini bütün İslâm dünyasına duyuran Ahmed Muhammed Şâkir'i bir nebze olsun tanıtmak, hadis ve tahkik ilmi ile ilgili yaptığı çalışmalarına işaret etmek ve bu ilim yolunda göstermiş olduğu üstün gayretlerini tanıtmaktır.

1. Hayatı

Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdulkâdir olup Ebû'l- Alyâ ailesindedir. Nesebi Hüseyin b. Ali b. Ebi Tâlib'e dayanmaktadır. 29 Ocak 1892 tarihinde bir cuma günü sabahı Kahire'de Derbül Ahmar bölgesinde dünyaya geldi. Babası onu “Şemsu'l Eimme” (İmamların güneşi), “Ebal Eşbâl” (Aslan yavrularının babası)” diye isimlendirdi. Çocukluğunun sekiz yılı Kahire'de geçti.¹

¹ Hayreddîn ez-Zirikli, *el-İlâm Kâmus Terâcim li-Eşheri'ricâli ve'n-Nisâi min'el-Arabi ve'l-Müsta'ribîne ve'l-Müsteşrikîne*, (Beyrut: Dâru'l-ilm lil-Melâyîn, 2002), 1/253.; Receb b. Abdulkâsûd, *es-Subhu's -Sâfir fi -Hayâti el-Allâme Ahmed Şâkir*, (Kuveyt: Mektebetü İbni Kesîr, 1994), 13.; Eşref Abdulkâsûd Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir fi-Tahkikin'Nusûs*, (Mısır: İsmailiyye, Mektebetü'l İmami'l -Buhârî, 2016), 45.; Muhammed Receb el-Beyyûmî, *en-Nahdatu'l-İslâmiyyetü fi -Siyeri Â'lâmihâ el-Mu'âsirîne*, (Dimeşk, Beyrut: Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şamiyye,1995), 2/90.

Annesi Esmâ Harûn Abdurrâzık Muhammed Şâkir, dört erkek, üç kız kardeşi ile beraber sekiz kardeştir. Babası Muhammed b. Ahmed b. Abdulkâdir, yukarı Mısır'da Circâ şehrinde bilinen bir aileye müntesiptir ve 1866 da Circâ da dünyaya gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip temel eğitimini aldıktan sonra Kahire'deki Ezher Üniversitesi'nde bulunan devrin en önemli alimlerinden ders almıştır. Kalyûbiyye şehrindeki mahkeme onu nâiblik makamına getirmiştir. Burada altı yıl kadar kaldı. Daha sonra 1900 yılında Sudan Kadı kudatlığına getirildi. 1904 yılında da İskenderiye ye görevlendirildi. Her ne kadar Kral Fuad'ın isteği üzerine Ezher Şeyhliğine getirilmek istense de bu teklifi kabul etmemiştir. Bu duruma şahit olan torunu Üsâme Ahmed Şâkir, sebebini sorunca, siyasi iradenin ve İngilizlerin kendi emellerinin tahakkuku için kendisini bu göreve atamak istediklerini söylemiştir. Ancak asıl amaçlarının protokolde başbakanla eşit seviyede olan Ezher Şeyhliği makamına getirildikten sonra görevine son verileceğini ve bu durumun daha fazla ses getireceğini bildiği için gelen teklifi reddettiğini söyler.²

Babası 1900 yılında Sudan'a yargıç olarak atandığında onu yanına aldı ve oğlunu Gordon Külliyesine kaydederek ilmi eğitimine başlatmış oldu. 4 yıl sonra babası İskenderiye Enstitüsü dekanlığına atandı ve ailesiyle beraber Mısır'a dönerek 1904'ten itibaren tahsilini İskenderiye'de sürdürdü. Ahmed Şâkir ilmi seven ve isteyen, aynı zamanda edebiyatla ve şiirle de meşgul olan birisiydi. İskenderiye de zamanın en ünlü edebiyatçılarıyla bir araya geldi. Bunlardan birisi Abdusselâm el-Fıkî idi. Uzun bir süre kendisinden edebiyat kitaplarının usulünü okudu. Hocası kendisinden bir şiir yazmasını istedi. Ancak kendisi bir satırdan fazla bir şey yazamayınca edebiyatı terk ederek 1909'dan vefatına kadar hadis ilmi ile iştigal etti. Ayrıca ilmî birikimine ve hayatına etki eden en büyük hocası babası Muhammed Şâkir'dir. Babasından Beğavî ve Neseî tefsiri yanında Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi ve Şemâil ile Buhârî'nin bir bölümünü okudu.³

² Usame Ahmed Şâkir, *Min a'lami'l-Asri*, (Kahire: yy. 2001), 20-21.; Ahmed Muhammed Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra Rihleti ilel Hicâzi ve'n Necd*, thk. Eşref Abdulkaksûd, (Kuveyt: Dâru'l Beşâiril İslâmiyye ve Merkezü'l-Verrâk lit'Türasi, 2018), 31-34.; Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 21-22.

³ Beyyûmî, *en-Nahdatu'l-İslâmiyyetü fi -Siyeri Â'lâmihâ el-Mu'âsrine*, 2/90-91.

Ahmed Muhammed Şâkir'in değerli birçok hocası bulunmakla beraber biz burada hayatına en çok tesir eden ve kendisine icazet veren hocalarını zikredeceğiz. Bunların başında kendisine en çok etki edenlerin başında babası Muhammed Şâkir gelmektedir. Ayrıca Ahmed b. Emin eş-Şînkîti, Muhammed

Cemaleddîn el-Kasimî, yine hayatına azımsanamayacak bir etki bırakan İskenderiye'de ilk hocası olan ve kendisine fıkıh ve fıkıh usulünü sevdiren

Mahmud Ebu Dakika, Ezher 'in önde gelen âlimlerinden İbrâhim el-Cibâli,

Besyûnî b. Besyûnî b. Hasan Asel, "Hocamız İmam Hucetü'l İslâm Seyyid Muhammed Reşid Rıza" diye vasıflandırdığı Muhammed Reşid Rıza ve Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Meraği gibi birçok ulemâdan ders almıştır.⁴ Ayrıca kendisine icazet veren hocalarını zikredecek olursak bunlar; Abdullah b. İdris es-Senûsi 'den kardeşi ile kendisi Buhârî'nin ve Kütübü Sitte'nin rivayetleri konusunda icazet almışlardır. Muhaddis ve muerrih olan Abdussettâr b. Abdulvehhâb ed-Dihlevî'den fıkıh, tefsir, hadis alanında icazet aldı. Ayrıca Şâkir el-İrakî'den de bütün hadis kitaplarının icazetini aldı.⁵

Ahmed Muhammed Şâkir'in elinde birçok öğrenci yetişmiştir. Ancak bu öğrencilerinden kardeşi Mahmud Muhammed Şâkir ve halasının oğlu Abdusselâm Muhammed Hârûn ön plâna çıkmaktadır.⁶

1917 yılında Ezher diplomasını aldıktan sonra Osman Paşa Mahir Medresesine müderris olarak tayin edildi. Burada dört ay devam etti. Daha sonra 1918 de Zagazîk'de bulunan Şer-i Mahkemeye kadı olarak atandı. Birçok mahkemede görev yapan Ahmed Muhammed Şâkir sırasıyla 1921 de Luksor, 1925 de Santa, 1928 de İsmailiyye, 1931-1941 de Kahire de 1947 de Mansûre de 1949 da Şibînil-Kom

⁴ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 70-74.

⁵ Ahmed Muhammed Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 38.; Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 76-85.

⁶ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 100.

mahkemelerinde görevde bulunarak 1951 yılında yüksek Şer-i Mahkeme üyesi olarak emekliye ayrıldı.⁷

Ahmed Muhammed Şâkir, birçok ilim erbabı, müfekkiri ve müsteşrik gibi Arap Yarımadasına gitmeye önem vermiştir. Bu yolculuklardaki amacı muhtelifdir. Bazıları dinî, bazıları siyasî, bazıları ilmî, bazıları ise gezi niteliğindedir.⁸ Kaynaklar incelendiğinde Ahmed Muhammed Şâkir'in, Sudan, Hicaz, Necd ve Şam dışında herhangi bir yolculuğa çıktığına dair bir bilgi verilmemiştir. Sudan'a olan yolculuğu babasının Kadi'l-Kudât olarak tayini ile başlamaktadır. Kendisi 11 Mart 1900 yılında sekiz yaşında iken bu yolculuğa çıkmıştır. Hicaz ve Necd bölgesine olan yolculukları ise ya hac için ya da yetkililerin daveti üzerinedir. 1949 yılında Kral Abdülaziz tarafından, yaklaşık yedi yıl sonra da Kral Suûd b. Abdülaziz tarafından Hicaz'a davet edilmiştir. Bu yolculuklarında özel ve genel kütüphanelere sıklıkla uğrar ve buralardan istifade ederdi. Bir keresinde bir tüccarda çok nâdir bulunan “*Zehâiru'l-Mevârîs fid-Delâleti alâ Mevâdi'il Hadîs*” isimli eserin çok iyi bir nüshasını bulduğunu anlatır.⁹ Ayrıca Medine'deki “Arif Hikmet Kütüphanesi'ne” gidip edebiyat ve tarih fihristlerini ve paha biçilmez eserlerden 51 kitabı seçip gözden geçirdi. Aynı şekilde Medine'deki “Mahmudiyye Kütüphanesi'nin” kendisine açıldığını, orayı ziyaret ederek buranın el yazma eserlerle dolu olup nefis bir kütüphane olduğunu fakat çok fazla ihmal edildiğini zikreder. Yine burada İmam-ı Şâfi'nin “*el-Umm*” isimli eserini on cüz olarak orta boy bir cilt içerisinde gördüğünü, hattının da 1232 yılı Medine muhaddisi Muhammed Âbid es-Sindî'ye ait olduğunu dile getirmiştir.¹⁰

Şam yolculuğunda ise “Zahiriyye Kütüphanesini” ziyaret ederek nadir el yazmalarına muttali olmuş Şam'ın ileri gelen âlimlerinden Muhammed Behçet el-Baytâr, Halil Merdem Bey ve Şam ilmî heyet başkanıyla buluşmuştur. Zahiriyye Kütüphanesine yaptığı ziyarette birçok âlim ve ilim talebesi ile bir araya gelmiştir.

⁷ Beyyûmî, *en-Nahdatu'l-İslâmiyyetü*, 2/91; Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 53-54.

⁸ Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 47.

⁹ Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 55-60.

¹⁰ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 86.

Bunlardan biride daha sonra hadis ilminde sesini çokça duyuran Nâsiruddîn el-Albâni'dir.¹¹

İlmi oluşumundaki ilk filizlenmeler babası Muhammed Şâkir'in eğitimi ile başlamıştır. Babasından Beğavî ve Nesefî tefsirini okumuş daha sonra Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizî ve Şemâil ile Sahîh-i Buhârî'nin bir kısmını okuyup, tahsiline fıkıh usûlü ilminde "*fi-Cem'il Cevâmî*", *Minhâc*'a el-Esnevî'nin yazdığı şerhi ve mantık ilminde ise el-Habîsî'nin şerhi ile el-Kutb şerhi eş-Şemsiyye'yi okudu. Fıkıh alanında ise *el-Hidâye* kitabını Selef metodu ile mezheb taassubu olmadan okudu. Beyan ilminde ise *er-Risâletü'l-Beyâniyye*'yi okudu. Belki de babası Muhammed Şâkir'in hadis ilmine olan inayeti nedeniyle bu alanda derinleşmeyi yeğledi ve bütün zamanını hadis ilmiyle meşgul olmaya adadı. Ezher ve Ezher dışındaki ilim erbabından dersler almaya başladı. Özellikle devrindeki Seyyid Abdullah b. İdrîs es-Senûsî, Muhammed b. El-Emîn eş-Şinkîti, Ahmed b. Şems eş-Şinkîti, Şâkir el-İrâkî, Tahir el-Cezâirî, Muhammed Reşid Rıza gibi aralarında Mağrib ulemâsında bulunduğu birçok hocadan hadis ilmi aldı.¹²

Ahmed Muhammed Şâkir âlimlerle vasıflanacak bir ahlâka sahipti. Kendisinde en bariz bir şekilde ortaya çıkan vasıf ise ilmî emanetti. Mısırlı büyük edebiyatçı Muhammed Receb Beyyûmî onu vasıflarken; birçok dalda bariz bir şekilde ilim sahibi, muhaddis, fâkih, muhakkik ve nâkid olduğunu ve tahkik, neşir, te'lif ve araştırma alanında pek çok eser meydana getirdiğini zikreder.¹³ Muhammed Hâmid el-Fakî, onun küçüklüğünden beri Nebevî sünnete ve onun fıkına aşırı istekli olduğunu ve bu ilimde derinlere dalıp harika ve nefis kitaplar araştırdığını ve bu çalışmasının sonucunda bilinen alimlerde benzeri olmayan bir kütüphaneye hâiz olduğunu belirtirken Allah'ın ona ilmi öğretmek için özel bir sebat ve güçlü bir hafıza verdiğini dile getirmiştir. Ahmed Muhammed Şâkir, birçok hadis kitabının ihyasına azımsanamayacak bir şekilde yardım etmiş, bu hadis kitaplarını neşrederken ilmî bir

¹¹ Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 58-59.

¹² Beyyûmî, *en-Nahdatu'l-İslâmiyyetü*, 2/90-91; Receb b. Abdulsakûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 23.

¹³ Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 17.

itina göstermiştir.¹⁴ Edip Abdulvehhâb Azzâm ise onu tarif etmeğe gerek olmadığını, te'lif ettiği eserlerden tanındığını ve birçok faydalı kitap neşrettiğini belirtirken, Halil Merdem Bey ise ilmi ile âmil olan, Nebevî hadis ile ömrünü geçirmiş biri olarak vasıflandırır. Abdurrahmân el-Muallimî el-Yemani'de onu "Asrın muhakkiki" diye zikreder. Büyük müerrih ve edip Hayreddin ez-Zirikli ise "Mısırda, hadis ilminde kendisinden sonra onun benzeri gelmemiştir" diye ifade eder. Muhakkik es-Seyyid Ahmed Sakr, ilmî imtiyaza hâiz birçok kitap neşrettiğini, ilmî görüşünde sağduyulu, dikkatli bir bakış açısı ve derin bir fikre sahip olduğunu beyân ederken bu yolda çok gayret, vakit ve mal harcadığını söyler. Abdulfettâh Ebû Gudde ise onu allâme, muhaddis, fâkih, edip, lügatçı, muhakkik, kadı Ebû'l Eşbâl diye vasıflandırır. Muhaddis Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî de onu muhaddis, müctehid, kadı diye tavsif eder.¹⁵

Kardeşi Mahmud Muhammed Şâkir, onun, ilk asırlardaki âlimlerin hadis ilmi usulünü tam anlamıyla öğrenmiş ender ilim adamlarından biri olduğunu, hadis râvileri tenkidi konusunda selef ulemâya muhalif birtakım değerlendirme ve ihtihadlara sahip bulunduğunu zikretmektedir. Juynboll da onu, "Ehl-i sünnet yolundan giden bir müctehid olmasıyla birlikte birçok konuda seleflerinin görüşlerini reddederek şahsî değerlendirmelerini ortaya koymuş bir ilim ehli" olarak takdir etmektedir. Mukallidliğe karşı oluşu, otuz yılı geçen kadılık hayatında da etkisini gözler önüne sermiş, şer'î mevzularda herhangi bir mezhebe bağlı kalmaksızın şahsî görüş ve ihtihadıyla kararlar vermiştir. Vermiş olduğu kararlar, gençliğinden vefatına kadar esas meşguliyeti olan sünnet konusundaki derin bilgi ve araştırmaların temel dayanağı olmuştur. Onun önceki görüşlerinden vazgeçtiğini ilân etmesi ve gerçeği her şeyin üstünde tutması, onu yüksek bir seviyeye getirmiştir. Kamerî ayların başlangıcını tesbit ederken hilâlin çıplak gözle görülmesine imkân bulunmadığı durumlarda rü'yetin yerini hesabın alması lâzım geldiği görüşünü savunan Ezher Rektörü Mustafa el-Merâgî'ye başlangıçta babası ile birlikte karşı çıkmış, bir müddet sonra delillerin Merâgî'yi desteklediğini tesbit

¹⁴ Receb b. Abdulmaksûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 93.

¹⁵ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 94-98.

edince, babasının sağlığında bir risâle yazarak Merâğî'nin haklı olduğunu itiraf etmiş ve ay başlangıcının mutlaka hesapla tayin edilmesi gerektiği kanaatine varmıştır.¹⁶

Oğlu Üsâme Şâkir'in babası hakkındaki şu sözleri onun ilmî kişiliği hakkında bir nebze olsun bilgi vermektedir:

“Babam, çileli ve ilme adanmış bir hayatta yıllarını hadis edebiyatına katkı sağlamakla geçirdi ve devlet memurluğu görevine rağmen bu çabalarını terk etmedi. Görev hayatı boyunca bir taraftan da kitap yazmaktan ve yayınlamaktan geri durmadı ve çeşitli dergilerde makaleleri yayımladı. Yazılarında sekülerizmi ve bu hayat tarzından kaynaklanan ahlâkî, kânûnî, kültürel ve siyasal çözümleri, genelde Şer’î ölçüler çerçevesinde tenkit etmekten geri kalmadı. Onun fikirleri ve fetvaları, Müslümanların kendi özlerine dönmeleri için bir nevi ikaz mahiyeti taşımaktadır.”¹⁷

Ahmed Muhammed Şâkir, te’life büyük bir önem vermiştir. Bundan dolayı bütün te’liflerini kendi el yazısı ile yazıp bitirdikten sonra bastırılmıştır. Geriye te’lif ve tahkikten oluşan çok değerli bir servet bırakmıştır. Kendisi Arap lügati ile cerh ve ta’dil ilminde güçlü bir melekeye sahipti. Şâkir, 27 Zilkâde 1377’de (14 Haziran 1958) Kahire’de cumartesi günü sabah saat altıda vefat etti. Kahire bulunan “Ğafîr” mezarlığına defnedildi.

2. Eserleri

2.1. Te’lif Ettiği Eserler

1- Nizâmu’t-Talâk fi’l-İslâm: Talâk üzerine te’lif ettiği en önemli kitabıdır. Bu eseri herhangi bir mezheb taassubuna girmeden, kendi ictihadlarını yaparak, Kur’an-ı Kerim ve sarîh sünnettaki naslara dayanarak talâk biçimini ortaya koymuştur.

¹⁶ Muhammed et-Tanâhî, “Ahmed Muhammed Şâkir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/104.

¹⁷ Naci Yalçınkaya, 20. *Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk(boşama) Tartışmaları Ahmed Muhammed Şâkir ve Zâhid el-Kevseri Örneği*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 9.

2- Evâilu'ş-şuhûri'l-Arabiyye: Arap aylarının başlangıçlarının hesap ile tespit edilebileceğine dair yazdığı eserdir. Astronomi hesaplarıyla ay başlangıçlarının ispatının caizliği hakkında ilmî bir araştırmadır.

3- Ebhâsun fî ahkâm (Fıkh ve Kazâ ve Kânun): Yargıç ve avukat gibi kişilerin, şer'i ve millî mahkemelerde her türlü dava sahiplerinin karşılaştıkları sosyal sorunları araştıran bir eserdir.

4- El-Kitâbu ve's-Sunnetu yecibu en yekûnâ masdara'l-kavânîni fî Mısır: Mısır kanunlarının yapılmasında Kitap ve Sünnetin esas alınması gerektiğini vurgular. Verdiği konferanstan ibaret olan bir kitaptır.

5- Es-Sem'u vet-Tâ'atü: Yirmi yedi sayfadan oluşan küçük bir risâledir. İslâm idaresi usûlü hakkında bilgiler verir.

6- Kelimetü'l-Fasl fî Müdminî'l-Hamr: Doksan yedi sayfalık bu eserde, Ahmed İbni Hanbel'in "*Müsned*" inin dokuzuncu cildinde yer alan, içkiye bağımlı olanların öldürülmesi ile ilgili hadisin tahkikini yapmaktadır. Ahmed Muhammed Şakir, içinde bulunduğu asırda Müslümanların her tabakasında erkek hatta kadınların evlerde, kulüplerde ve umuma ait yerlerde ve İslami kendisine siyasi şiar edinmiş hükümetlerin bile resmi kutlamalarda aleni olarak içki sunmasını, insanların içkiye aşırı müptela olmaları nedeni ile içkiye bağımlılığın artması karşısında bir söz bulamadığına işaret eder. Bu tür eylemleri batının bütün kötülüklerini taklit eden bazı Müslümanlarca yabancı misyon temsilcilerine bir nezaket göstergesi olarak sunulduğuna dikkat çeker. Böyle yapmadıklarında batılı efendilerinin kendilerini tenkit edeceğinden korkarlar der. İçki içmeyen Müslümanların "gerici" diye isimlendirilmesini şiddetle tenkit eder.¹⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedini* tahkik ederken "dördüncü kez içki içenin öldürülmesi" ile ilgili hadisi inceleme gereği hisseder ve bu konuyu müstakil bir kitapta ele almaya karar verir. Ahmed Muhammed Şâkir'e göre neredeyse İslam milletlerinin sonunu getirecek olan bu içki bağımlının en doğru ilacı budur. Bu hadis tahkikini yaptığı *Müsned*'in dokuzuncu

¹⁸ Receb b. Abdulkasûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 40.

cildinde geçmektedir. Hadis numarası 6197 dir. Abdullah b. Ömer el-Hattab'tan zayıf isnadla geldiğini ancak Müsned'de başka sahâbîlerden manasının sabit sahih isnatlarla geldiğini mülahaza eder. Konuyu sadece İbn-i Ömer'in hadisinden tahrir etmek -ki başka bir yönde ise Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahihliği sabittir- veya bu babta varit olan her şeyi bir kerede bir araya toplama arasında tereddüt etti. Ancak kendisi ikinci yolu seçti. Bunun üzerine bazı hadis bilginlerinin bu hadisin mensuh olduğu iddialarına karşı araştırmasını tamamlamak için *Müsned*'de bu konu ile ilgili bulunan bütün hadislerin isnadını araştırdı. Okuyan kişinin "Dördüncü kez içki içen kişinin öldürülmesi" hadisi ile bu manada gelen bütün rivayetleri görmesi için ayrıca bu hadisin nesh edildiğini iddia edenlerin iddialarını dayandırdığı rivayetleri bir yerde toplayıp insanların gözü önüne serdi.¹⁹

7- Kelimetü Hakk: Bu eser de Kur'an'ın yalanlanması, yargıda kadının velâyeti, cehâlet ve edepsizlik, Müslümanların kiliselerdeki ayinlere katılması, Hz. Aişe'nin yaşının tahkiki, kadına dokunma ve abdestin bozulması gibi birçok meseleye değinilmektedir.

8- Eş-şer'u ve'l-lüğa: Bu risâle Arapçanın Latin harflerini kullanılarak yazılmasını öneren Abdülaziz Fehmi Paşa'ya reddiye olarak yazılmıştır.²⁰

2.2. Tahkik Ettiği Eserler

2.2.1. Hadis ve Hadis Usûlü Eserleri

1- Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i: Ahmed Muhammed Şâkir, bu eseri numaralandırmak suretiyle modern bir baskı şeklinde kaleme almıştır. Aynı zamanda hadis isnadlarını göstererek dipnotlar vermiş, neşrini yaptığı her cilt için konularına göre düzenleyerek, hadis numaralarını gösteren bir de indeks ilave etmiştir. Ayrıca 1313 baskısındaki hadislerin sayfalarına da işaret edilmiştir. Özellikle *Talâiu Müsned* adını taşıyan çok değerli bir girişi de bulunan bu eserin, Ahmed

¹⁹ Ahmed Muhammed Şâkir, *Kelimetu'l-Fasl fi Katli Mudmini'l-Hamr*, (Kahire: Maktabatü's-Sünne, ts.), 3-4.

²⁰ Receb b. Abdülmaksûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 27-44.

Muhammed Şâkir'in 1958'de vefatı ile beraber Hamza Ahmed ez-Zeyn tarafından tamamlandığı görülmektedir.²¹

2- Sahîh-i İbni Hibbân: Ahmed Muhammed Şâkir, bu eserin sadece birinci cildini tahkik etmiştir. Çok önemli bir mukaddimeye hâizdir. Tamamı dokuz ciltten oluşan bu eserin tahkikini tamamlayamamıştır. Bu tahkikte takip ettiği metod İbni Hibbân'ın tashihine itibar etmiş, sahih şartlarını ile ilgili görüşlerini almış, Sahîh de cumhurun şartlarına uygun bazı hadislerin derecelerini beyan etmemiştir.²³ Ahmed Muhammed Şâkir tahkikini yaptığı Sahih-i İbn-i Hibbân'a yaklaşık 45 sayfayı bulan bir mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimeye Suûd b. Abdulaziz ve Abdulaziz Âl-Suûd'a övgü yazarak başlar. Daha sonra kitabın asıl isminin “*el-Müsned 'us-Sahih ala't-Takasım ve'l-Envâ*” olduğunu zikrederek, hadis alimlerinin bu kitabı “*et-Tekâsım vel-Envâ*” ismiyle, insanların dilinde ise “*Sahih-i İbn-i Hibbân*” ismiyle zikredildiğine işaret eder. Daha sonra ise; ben diğer iki isme rağmen *İbn-i Hibbân'ın Sahihi* ismini seçtim der. Çünkü bu ismin hangi tertip üzere olursa olsun kitabın hakikatine daha uygun olduğunu, en bilinen ve şöhretli isim olduğunu, muhaddis, fukaha ve tahrir ilmiyle uğraşanların ve bütün insanların diline en kolay gelen ismin bu olduğunu beyan etmiştir.²²

3- Sünen-i Tirmizî: Sadece iki cüz tahkik etmiştir. 1937 yılında Mustafa Bâbi'l-Halebî matbaası tarafından Kahire de neşredilmiştir. Bu eseri Ahmed Muhammed Şâkir, en güzel şekilde zabt ve tashih ederek; nüshaların rivayetlerdeki beyanlarını, lafızlarının zabtını, cümlelerinin tafsilini, manalarının şerhini, meselelerinin tahkikini ve faydasını tamamlamak için yapmış olduğu yorumları içeren bir mukaddimedir.²³

²¹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, (İstanbul: İFAV, 2020), 63; Receb b. Abdulmaksûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 55-56.

²² Alâeddin el-Fasî Tertip, *Sahih-i İbn-i Hibbân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Mısır: Dâru'l-Meârif, ts.), 1, 3-6-8.

²³ Ahmed Muhammed Şâkir, *Tashîhu'l-Kütübi ve Sun'ul Fehârisi'l-Mu'cemeti ve Keyfiyyeti Zabti'l-Kitabî ve Sebku'l-Müslimîne el-İfrance fi Zâlîke*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Mektebi el-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Dârül Beşâiri'l-İslâmiyye, 2019), 5.

4- Muhtasar Sünen-i Ebî Dâvud: Münzirî'ye ait bu eseri Muhammed Hâmid el-Fıkî ²⁴ ile tahkikini müşterek yapmıştır. 1948 yılında Ensâru's-Sünne el-Muhammediyye matbaasında basılmıştır.

5- El-Bâisü'l-Hasîs Şerhu İhtisârî Ulûmi'l-Hadîs: Ahmed Muhammed Şâkir, Hâfız İbn Kesir'e ait olan *İhtisaru Ulumi'l-Hadis'i* tashîh edip, ta'likde bulunarak, el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu ihtisârî *Ulûmi'l-Hadis* ismiyle yayımlamıştır. Muhammed Ali Sabîh matbaası tarafından Kahire de neşredilmiştir.²⁵

6- Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser: İbn Hacer el-Askalânî'ye ait olan bu eser Dâru'l-Me'ârif tarafından Kahire'de tarihsiz olarak basılmıştır. Ancak 1954 yılında ortaya çıkmıştır.

7- Şerhu Elfiyeti's-Suyûtî: Celâleddîn es-Suyûtî'ye ait olan ve hadîs ilmine dair kaleme alınmış bu eseri Ahmed Muhammed Şâkir, 1934 yılında tahkik etmiş ve aynı yıl Mısır da bulunan İsa el-Bâbil Halebi matbaasında basılmıştır.²⁶

8- Hasâisu Müsnedi'l-İmam Ahmed: Ebû Musa el-Medîni'ye aittir. Kahire de 1946 yılında Dâru'l-Me'ârif matbaası tarafından basılmıştır.

²⁴ Muhammed Hâmid el-Fıkî 25 Mart 1892 tarihinde Nil deltasının batısındaki Buhayre vilâyetin de Şebrâhîh şehrine bağlı Cezîretüniklâl 'i neb köyünde doğdu. Ezher 'de tahsil gördü. Hâmid Ezher'e gittiğinde Hanbelî revakında yer bulamadığından Hanefî revakına kaydoldu (1904). Altıncı sınıfta hadis ve tefsir dersleri okuduğu sırada Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Hacer el-Askalânî, Şâtîbî ve Muhammed b. Abdülvehhâb gibi âlimlerin eserlerinden etkilenip Selefi düşüncesine yöneldi, dinî gerilemeye sebep olduğunu düşündüğü bid'at ve hurafelere karşı çıkmaya başladı. Fıkî'nin 2000 matbu kitap, yetmiş yazma eser ve 100 yazma eserin fotokopisinden oluşan kütüphanesi Kuveyt'te ki Cem 'iyyetü ihyâi't-türâsi'l-İslâmî tarafından 1988 yılında satın alınmıştır. (Ahmed Özel, *Muhammed Hâmid el-Fıkî*, 2.Baskı, (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020), ek-1, 454-456.

²⁵ Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 57. Ahmed Muhammed Şâkir'in söz konusu çalışması hadis usulünün gelişim seyrini göstermesi bakımından erken dönem usul çalışmalarının izlerini taşımaktadır. Geniş bilgi için bk. Muhammed Ali Asar, Buhârî'nin Hadis Usûlü Konularına Dair Görüşleri: el-Câmi 'u's-Sahîh'in "İlim" Bölümü Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2020, 2/1247-1281.

²⁶ Receb B. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 57.

9- el-Mes'adü'l-Ahmed fî Hatmi Müsnedi'l-İmam Li İbnü'l-Cezerî: İbnü'l-Cezerî'ye ait bir risaledir. 1946 yılında Dâru'l-Me'ârif matbaası tarafından neşredilmiştir.²⁷

2.2.2. Tefsir ve Tecvid Eserleri

1- Tefsîru't-Taberî: Taberî'nin tefsirini kardeşi Mahmûd Şâkir tahkîk etmiş, Ahmed Şâkir ise hadîslerini gözden geçirmiş ve tahrîc etmiştir. 14. ciltten oluşmaktadır. 1956-1958 yılları arasında Dâru'l-Me'ârif matbaası tarafından neşredilmiştir. Mahmûd Şâkir, onun bu eserine katkısını övmüş ve minnet duygularını ifade etmiştir.

2- Umdetu't-Tefsîr ani'l-Hafız İbn Kesîr: İbn Kesir tefsirinin muhtasarı olarak sadece 4 cilt halinde neşretmiştir.

3- Tefsîru'l-Celâleyn: Ali Muhammed Şâkir ile beraber hazırlamışlardır.

4-Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu't-Tâlibîn: İbn el-Cezerî'ye ait bir eserdir.²⁸

2.2.3. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Eserleri

1- el-Muhalla: İbn Hazm'ın Zâhirî fikhına dair bu eserinin yalnızca ilk 3 mücellid halinde 6 cildini tahkîk edilmiş, 1929 yılında Münîriyye Matbaasında neşredilmiştir.

2- İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm: İbn Dakîk el-İd'in *Umdetu'l Ahkâm* adlı eserinin Şerhidir. Muhammed Hâmid el-Fıkî ile beraber tahkik etmişlerdir. İki cilt olarak 1953 yılında basılmıştır.

3- Er-Risâle: Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'ye ait olan bu fıkıh usulü eser, 1940 yılında Kahire de Mustafa el- Bâbil Halebî matbaasında basılmıştır.

²⁷ Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 57-58.

²⁸ Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 57-58.

4- El-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm: İbn Hazm'ın bu eserini tahkîk etmiştir. Hancı matbaası tarafından üç, dört, beş, altıncı ciltler 1928-1929 yılları arasında basılmıştır.²⁹

5- Usulu's-Selâs ve Edilletuhâ: Namazın vacipleri, şartları ve rükunleriyle ilgili Muhammed b. Abdulvehhâb'ın eseridir.

6- Fetvâ fî İbtâli Vakfi'l-Cenfi ve'l-İsm: Muhammed b. Abdulvehhâb'ın eseri.

7- Er-Ravdatu'n-Nediyye Şerhu'd-Düreri'l-Behiyye: Sıddîk Hasan Hân'nın bu eserini, 1928 yılında basılan bu eserin birinci ve ikinci ciltlerini Ahmed Muhammed Şâkir tahkik etmiştir.

8- Cimâu'l-İlm: İmam Şafii'ye ait eserdir. 1940 yılında el- Bâbil Halebî matbaasında basılmıştır.³⁰

9- Kavâidu'l-Usûl ve Mekâidu'l-Fusûl: “*Tahkîku'l-asl fî ilmeyi'l usûl ve'l cedel*” isimli kitabın muhtasarıdır. Abdülmü'min b. Abdulhak'a ait bir eserdir. 1955 yılında Kahire de Dâru'l-Me'ârif matbaası tarafından basılmıştır.³¹

10- Evâilü Şuhûri'l-Arabiyye Hel Yecûzü Şer'an İsbâtuhâ bil-Hisâbi'l-Felekî: Kendisi tarafından kaleme alınan bu eser 1939 yılında Kahire'de Mustafa el-Bâbil Halebî matbaasında basıldı.

2.2.4. Kelâm Eserleri

1- Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye: Kâdı'l-Kudât Sadreddîn b. Ebil'iz el-Hanefi'ye aittir. 1954 de Mısır da basılmıştır.

2- Et-Tevhîd Ellezî Huve Hakkullah Ale'l-Abîd: Muhammed b. Abdulvehhâb'a ait olan bu kitabı tashîh ve tahkîk etmiştir.

²⁹Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 106.

³⁰ Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 58-59; Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 107.

³¹ Receb b. Abdulkaksûd, *es-Subhu's -Sâfir*, 59.

3- Er-Risâletü't-Tedmürîyye: İbn Teymiye'ye ait bir eserdir. Ali Muhammed Şâkir ile tahsis ettiği bu eser 1954 yılında Mısır da basılmıştır.

4- Akîdetu Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa: Ebûlferac İbn el-Cevzî'nin bu eserinin şerhsiz, yalnızca tahkikiyle neşretmiştir. Ali Muhammed Şâkir ile tahsis ettiği bu eser 1954 yılında Mısır da basılmıştır.

5- Lemhatu'l-İ'tikâd: İbn Kudâme'nin bu eserini tahkikiyle neşretmiştir. Ali Muhammed Şâkir ile tahsis ettiği bu eser 1954 yılında Mısır da basılmıştır.

6- El-Munâzara fi'l-Akîdeti'l-Vâsitiyye: Muhammed b. Abdulvehhab'ın bu eserini şerhsiz tahkikiyle kardeşi Ali Muhammed Şâkir ile müşterek neşretmişlerdir

7- El-Kavâidu'l-Erba': Muhammed b. Abdulvehhab'ın bu eserini şerhsiz tahkikiyle kardeşi Ali Muhammed Şâkir ile ortaklaşa tashih etmişlerdir.³²

2.2.5. Dil ve Edebiyat Eserleri

1- Lübâbu'l-Âdâb: İbn Münkız'ın İslâm ahlâkıyla ilgili eseridir. 1935 Serkis matbaasında basılmıştır.

2- El-Kâmil fi'l-Lüğa ve'l-Edeb ve'n-Nahv ve't-Tasrîf: Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred'in Arap edebiyatına dair eseridir. Müellifimiz 2. ve 3. ciltleri tahkik etmiştir.

3-Eş-Şi'r ve'-Şuarâ: İbn Kuteybe'nin Şiir ve Arap Şairlerine dair eseridir.

4-El-Mufaddaliyyât: Ebü'l-Abbas Mufaddal ed-Dabbî'ye aittir. Abdüselam Hârun ile beraber müellifimizin müşterek tahkik ettiği eserdir. *Kitabü'l İhtiyârât* veya *Kitabü'l-Muhtârât* olarak da bilinen bu eser Arap edebiyatına dairedir.

5- El-Asmaiyyât: Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî'nin divanıdır. Abdüselam Hârun ile beraber müellifimiz müşterek tahkik etmiştir.

³² Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 67-69; Yalçınkaya, 20. Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk(boşama) Tartışmaları, 13-14.

6- Islâhu'l-Mantık: İbnü's-Sikkit'e ait Arap diline dair bu eseri, Abdüsselam Hârûn ile beraber müellifimiz müşterek tahkik etmiştir.

7- El-Muarrab mine'l-Kelâmi'l-A'cemi alâ Hurufi'l-Mu'cem: Ebû Mansur el-Cevâlikî'ye aittir.³³

2.2.6. Biyografik Eserler

1-Tercemetü'l-İmam Ahmed b. Hanbel: Zehebî'ye aittir.

2- Cevâmiu's-Sîra: İbn Hazm'a aittir. Bunlardan başka ilmi, İslâmî ve Siyasi makaleleri, kitap ve yazı tenkitleri bulunmaktadır. Bu çalışmalarını Abdurrahman b. Abdulaziz b. Hammad tarafından "Cemheretu Makâlâti Ahmed Muhammed Şâkir" isimli 1100 sayfalık bir eserde toplanmış ve yayımlanmıştır.³⁴

Son yazdığı yazı İbni Kuteybe'nin "eş-Şîru veş-Şu'arâ" isimli kitabının ikinci baskısının mukaddimesidir. En son üzerine çalıştığı kitap ise İbni Kesîr'in "Umdetu't-Tefsîr" isimli eserin beşinci cildinin ihtisar ve tahkik çalışması idi.³⁵

3. Ahmed Muhammed Şâkir'in Hadis İlmindeki Yeri

Ahmed Muhammed Şâkir akil bâliğ olup ilim talep etmeye başladığında yaşadığı dönem içerisinde akranları gibi edebiyat ve şiiri seven birisiydi. Bu zaman zarfında dönemin Abdusselâm el-Fakî gibi edip ve edebiyatçıları bir araya toplanmıştı. Abdusselâm el-Fakî kendisini ve kardeşi Ali'yi edebiyat alanında yetişmesi için teşvikte bulunmuş bunun üzerine ev ortamında uzun zaman edebiyat kitaplarının temelini onlara okumuştur. Belli bir süreçten sonra Abdusselâm el-Fakî öğrencilerini sınava tabî tutarak, her ikisinden de birer şiir yazmalarını talep etti. Kardeşi Ali, uzunca beyitler yazarken, Ahmed Muhammed Şâkir ise sadece bir satır yazabildi. O

³³ Receb b. Abdulmaksûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 71; Şâkir, *Eyyamun fil'Cezîra*, 42.

³⁴ Yalçınkaya, 20. *Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk(boşama) Tartışmaları*, 14.

³⁵ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 66.

günden sonra kardeşi edebiyata yönelirken kendisi hadis ilmine yöneldi. O kadar ki 1909 yılından, vefatına kadar hadis ilmi ile meşgul oldu. Bunun yanı sıra tamamen edebiyattan kopmayarak eski-yeni, te'lif ve tercüme dair edebiyat okumalarını sürdürdü. Her ne kadar edebiyatı terk etmiş olsa da sonradan görüleceği üzere tahkikini ve şerhini yaptığı yüksek müstevaya sahip “*Mufaddaliyyât, Lübâbü'l-Âdâb, eş-Şi'r ve's-Şu'arâ ve Mu'arrab*” gibi birçok eseri neşretmiştir.³⁶

Hadis ilmine hizmette çok büyük hizmetler sarf etmiş, hadis ilmi onu her taraftan kuşatmıştır. İlimdeki derin vukûfiyeti onu fikhî, fetva ve yargı meselelerine çözüm üreten mütemekkin bir fikhîçi yaptı. Hadis araştırmalarında kendisinden en çok istifade edilen şey, tutmuş olduğu ahlâklı ve nezih bir yol ve ilmî görüşlerin münakaşasındaki uslûbu idi. Hak ne ise onu dile getirmekten geri durmamış, ilmi emaneti kendine şiar edinmişti. Muhammed Hâmid el-Fakî, “Onun Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i için yapmış olduğu tahkikten övgüyle bahsederken küçüklüğünden beri hadis ilmine olan tutkusunu dile getirir. Hadis ilmi ile ilgili ister el yazması ister matbu olsun her taraftan birçok eser topladığı ve bunun neticesinde belki de birçok İslâm ülkesinde eşine az rastlanır bir kütüphaneye sahip olduğunu dile getirir.” Kendisinde ilim için sabır ve güçlü bir hafıza, kitap seçmede ince bir zevk bulunurdu. Akla ve nakle itibar eden, başkasının görüşünü kabul eden ve başkasını taklit etmeden kendi fikrini üreten bir kişilikti. Hadis kitaplarının ihyası noktasında azımsanamayacak kadar katkıları olmuştur.³⁷

Hadis ilmine olan katkısı dolayısıyla onun şöhreti sadece Mısır da değil bütün İslâm âleminde ilgi ile karşılanmış ve takdir görmüştür. Bunun en bariz örneklerinden biri de dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e yazmış olduğu mektupta görülmektedir. 25 Temmuz 1950 de yazdığı bu mektupta şunları dile getirmiştir:

“Fazilet sahibi, kıymetli üstat Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir hazretleri (Allah kendisini muhafaza buyursun).

³⁶ Şâkir, *Eyyamun fil'Cezâra*, 34-35.

³⁷ Beyyûmî, *en-Nahdatu'l-İslâmiyyetü*, 2/92-93.

Allah Teâlâ'nın selâmı ve bereketinin üzerinize olmasını, ayrıca sıhhat ve âfiyette daim olmanızı temenni ederim. Fazilet sahibi efendim! Geçmişte kıymetkar telifatınızdan Nizâmü't-talâk ile eş-Şer 've'l-luga adlı eserlerinizi mütalaa ettim ve siz fazilet-meâbın er-Risâle ile Cimâu'l-ilm' (neşirlerin)deki tettebbuatınızdan çok müstefit oldum. Bunlara ilâve olmak üzere son zamanda Sünen-i Tirmizî ve Sünen-i Ebû Dâvûd üzerine olan şerhlerinize muttali oldum ki her ikisi de tam bir teşekkür ve takdiri hak etmektedir. Bununla birlikte itikadımca Müsned-i Ahmed b. Hanbel'e yönelik sunduğunuz hizmet önceliklerden daha da muazzam ve mükemmel olup lâyıkiyle teşekkür müstahaktır. Bu çalışmanızla Müsned'in mütalaasını kolaylaştırdınız ve (eseri) okuyup tetkik edenlere kıymetli ve (istifadesi) kolay bir hazine sunmak suretiyle hadîs-i şeriflere ve sünnete en önemli bir hizmette bulundunuz. Allah sizlerden razı olsun ve sizleri iki cihanda aziz eylesin. Bu yüzden siz fazilet-meâba ilim ve İslâm adına en içten selâmlarımı ve teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Kemâl-i tâzim ile siz fâzılın bana hediye etme lütfunda bulunduğunuz Müsned'in bir, iki, üç ve yedinci cüzlerini de aldım. Bu keremi hayatım boyunca unutamam. Bu kıymetkar telifat kütüphanemin baş köşesini süsleyecektir.

Kalan bütün cüzlerin de sizin mümtaz usulünüzce çıkması bizleri sevindirecek ve bunların basılmasının nihayete ermesi bizleri mesut edecektir. Bu anı sabırsızlıkla bekliyoruz. Allah Teâlâ'dan bu ve inşallah benzerlerinin neşri için muvaffakiyetler temenni ediyoruz.

En hâlisane selâmlarımı kabul buyurunuz. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.³⁸

Yukarıdaki beyanlardan da anlaşılacağı üzere Ahmet Muhammed Şâkir, neşre edeceği kitabı özümseyerek onunla yaşayan başarılı bir muhakkiktir. Bu da onun tahkik ilmindeki başarısının sırrıdır.

³⁸ M. Suat Mertoğlu, "Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Bir Mektubu", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 36 (2016), 173-174.

4. Tahkik Çalışmalarına Katkısı

Ahmet Muhammed Şâkir'in yazmış olduğu bütün kitaplarını ele alıp, ayrıntılı olarak metodolojisini incelemek müşkil bir durumdur. Fakat örnek olması bâbından tahkikini yapmış olduğu kitaplardan biri olan Müsned'i örnek vermekle yetineceğiz. Özellikle Müsned'i ele almamızdaki sebep tahkikte metodolojisinin en bariz bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Buradaki tahkikinde şu özelliklerle temeyyüz etmektedir. İtimat ettiği el yazma nüshalarına yapmış olduğu kusursuz şerhler, kitabı başında, ortasında ve sonunda yazarına nispet etmede önem göstermesi, ciddiyet, tetkik, ayıklama ve araştırmaya ihtimam göstermesi, yazılar arasındaki hatta dikkat etmesi ister muhakkik ister okuyucu nassı için olsun bir faydayı takdim etmede özverili olması, tahkikini gerçekleştirdiği kitaplarına bakanlar onun insafını, tam bir emanette muttali olduğunu, ilmini ve ufkunu açıkça görür. Bahse konu olan konuların hakkını tam bir inayete vermesi, bütün yönleriyle onu araştırması, hadisteki isnad problemlerini çözmesi gibi. Şayet isnadda bir problem varsa onu sonuna kadar araştırıp çözüme kavuştururdu. Örneğin; Hasan-ı Basri'nin; Ebû Hureyre, Hz. Osman, Hz. Ali, Ukeyl b. Ebî Tâlib ve İbni Abbas'tan duyduğu hadis isnad problemini çözmesi gibi. Büyük muhaddislere muhalefet olsa da bir hadis hakkında hüküm vermede bağımsız bir şekilde karar vermesi yine onun en önemli özelliklerindendir. Örneğin; Zehebî, Muhammed b. Osman'ın hadisine nekerât derken, Ahmet Muhammed Şâkir ise hasen olduğunu tespit etmektedir. Raviyi zayıf görme, hadisin münker olduğuna karar verme gibi birçok örnek Müsned kitabında bulunmaktadır. Çalıştığı tüm hadisleri rakamlandırması, hadis olmaksızın sadece isnada hüküm vermesi ve şayet isnada zayıflık hükmü vermişse bunun sebebini zikretmesi gibi daha pek çok metodu olduğu söylenebilir.³⁹

³⁹ Atif et-Tihâmî Fuâd, *Şeyh Ahmed Şâkir ve Menhecühû fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (Kuveyt: Câmîati Kuveyt Meclis en-Neşri'i-İlmi, 2002), 131-132.

5. Kitap İsimleri Tahkiki

Ahmed Muhammed Şakir tahkikatlarında bazı kitapların isimlendirilmeleri ispatı konusunu da ele almış ve kendisi şüphelendiği kitap isimlerini şerh etmiştir. Bunlardan biri hadis ilminin ilk kaynaklarından sayılan İmam-ı Şâfi'nin “*er-Risâle*” adlı eseridir. İmam-ı Şâfi'nin “*er-Risâle*” isimli eserini tahkik ederken Şâfi'nin bu kitabı “*er-Risâle* diye isimlendirmedeği onu “*el-Kitap*” veya “*Kitâbi*” (kitabım) veya “*Kitâbunâ*” (kitabımız) diye isimlendirdiğini söyler.

Bir diğer çalışması olan *Sahih-i İbn Hibbân* Kitabının isimlendirilmesinde Ahmed Muhammed Şâkir, özel bir araştırma yazdı. Önemli karinelerle değerlendirdiği bu ismi seçme mevzusunda “Bu *Sahih-i İbn Hibbân*'dır” deyip bu ismi kendisinin seçtiğini dile getirmektedir; ki bu ismin insanlara daha kolay geleceğini ve en meşhur ismin muhaddisler, fukahâ ve tahrir ilmiyle uğraşanlar nezdinde bu olduğunu belirtir.⁴⁰

6. Ahmed Muhammed Şâkir'in Cerh ve Ta'dildeki Metoduna Eleştiri

Ahmed Muhammed Şâkir'in cerh ve ta'dildeki metodunun müstakim olduğu söylenir. Ancak bu konuda bazı mülahazaları da zikretmekte fayda vardır. Örneğin; Muhtalat (karışık) olan hadisleri hasen olarak ifade etmesi ve meçhul olan kimseleri tevsik etmede İbn-i Hibbân'ın yolundan gitmektedir. Bazen meçhul bir kişi üzerinde dururken başkası ortaya çıkana kadar o örtülü kalmıştır. Birçok rical de bunu yaptığı görülmektedir. Özellikle burada Ebû Gâdiye el-Yemâni'yi zikretmekte fayda vardır. Ahmed Muhammed Şâkir onun tabiînden olduğunu şahsının bilindiğini ancak şahsiyetinin meçhul olduğunu, başkası ortaya çıkarana kadar onun gizli olduğunu söyler. Oysa Ebû Gâdiye el-Yemâni meçhul birisidir.⁴¹ Yine Ahmed Muhammed Şakir, meçhul hadisleri kavî görmektedir. Bunun nedeni ise tabiîn hakkında hüsnü zanda bulunmak içindir. Buhârî'nin haklarında sessiz kaldığı ricalleri sika görmektedir. Buhârî'nin Seyf Beyya es-Sâbiriyye'yi meçhul kabul ederken, Ahmed Muhammed

⁴⁰ Abdurrahîm, *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir*, 230.

⁴¹ Receb b. Abdulkasûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 75.

Şâkir'in onu İbn-i Hibbân'a tabi olarak sika görmesi bunun en bariz delilidir. Aynı şekilde Ahmed Muhammed Şâkir, Bâzâm Ebû Sâlih Mevlâ Ümmü Hâni b. Ebî Tâlib ile ilgili sika ifadesini kullanırken, onu zayıf gösterenlerin hüccetlerinin olmadığını söyler. Hâlbuki bu kişi zayıftır ve onu Buhârî, Nesâi, İbnü'l Cevz'i, Ebû Bekir b. Ebî Heysame, Yahya b. Main, Zehebî gibi âlimler zayıf olarak görmüşlerdir.⁴²

Sonuç

Ahmed Muhammed Şâkir, şüphesiz muhakkiklerin dayanağı ve hadis ilmi konusunda yüksek bir mevki de bulunduğu konusunda ortak bir fikir mevcuttur. Yargı ve tahkik konusunun da onun ulaştığı mevkiye kimse ulaşamamıştır. Bu iki alanda erkenden zirveye ulaşması ve ölene kadar bu zirve de kalması bunun en büyük göstergesidir. Babası Muhammed Şâkir ve küçük kardeşi Mahmud Şâkir her ne kadar kendi izlerini bırakmış olsa da yargı alanında Ahmed Muhammed Şâkir daha derin ve sabit bir iz geride bırakmıştır. Bu büyük âlim yargı alanında yüksek bir seviyede olduğu gibi nasların tahkiki konusunda da en dikkatli şekilde görevini ifâ etmiştir.

Şüphesiz Ahmed Muhammed Şâkir, 20. Yüzyılda bulunan en büyük İslâm âlimlerinden biri olup aynı zamanda klâsik muhaddislerin de en bariz kişiliğinden biridir. Kendisinden sonra gelen birçok hadisçi de ondan büyük hayranlıklarla ve övgü ile bahsetmiştir. Kendisinden bu kadar sitayişle bahsetmelerindeki temel neden hiç şüphesiz Ahmed b. Hanbel'in "Müsned" isimli eserine yapmış olduğu kapsamlı tahkik çalışması ile tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat alanında bulunan temel kitaplara yapmış olduğu tahkik çalışmalarıdır.

Kendisinden sonra gelen Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Hint ulemâsı, Abdulaziz b. Bâz, İbn-i Useymen ve Muhammed Hâmid el-Fekî gibi âlimler onun hadis ilminde ve fıkıh usûlündeki üstünlüğünde ittifak etmişlerdir. Onun üstünlüğünü sadece hadis ve fıkıh ilmiyle uğraşanlar değil, şer-i ilimler, lügat ve

⁴² Receb b. Abdulkasûd, *es-Subhu's-Sâfir*, 77-78.

edebiyat ilmi ile uğraşan âlimler, yine Arap ve İslâm el yazmaları akademileri de gayret ve başarısından övgü ile bahsetmişlerdir.

Kaynakça

- Abdurrahîm, Eşref Abdulkaksûd. *Menhecü Ahmed Muhammed Şâkir fî-Tahkikin'Nusûs*. Mısır: İsmailiyye, Mektebeti'l İmami'l -Buhârî, 2016.
- Asar, Muhammet Ali. Buhârî'nin Hadis Usûlü Konularına Dair Görüşleri. El-Câmi 'u's-Sahîh'in İlim Bölümü Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2020/2, 1247-1281.
- Beyyûmî, Muhammed Receb. *En-Nahdatu'l-İslâmiyyetü fî -Siyeri Â'lâmihâ el-Mu'âsirîne*. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şamiyye,1995.
- Çakan, İsmail Lütü. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV, 2020.
- Fuâd, Âtîf et-Tihâmî. *Eş-Şeyh Ahmed Şâkir ve Menhecühû fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Kuveyt: Câmîati Kuveyt Meclis en-Neşri'i-İlmi, 2002.
- Fasî, Alâeddin. *Sahih-i İbn-i Hibbân*. Mısır: ts.
- Mertoğlu, M. Suat. Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Bir Mektubu. *İslâm Araştırmalar Dergisi*, 2016/36, 173-174.
- Özel, Ahmed. *Muhammed Hâmid el- Fıkî*. 2. Baskı, Ankara: TDV, 2020.
- Receb b. Abdulkaksûd. *Es-Subhu's -Sâfir fî -Hayâti el-Allâme Ahmed Şâkir*. Kuveyt: Mektebetü İbni Kesîr, 1994.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *Eyyamun fil'Cezîra Rihleti ilel Hicâzi ve Necd*. Thk: Eşref Abdulkaksûd. Kuveyt: Dâru'l Beşâiril İslâmiyye ve Merkezü'l-Verrâk lit'Türasi, 2018.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *Tashîhu'l-Kütübi ve Sun'ul Fehârisi'l-Mu'cemeti ve Keyfiyyeti Zabti'l-Kitabî ve Sebku'l-Müslimîne el-İfrance fî Zâlike*. Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Mektebi el-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Dârül Beşâiri'l-İslâmiyye, 2019.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *Kelimetu'l- Fasl fî Katli Mudmini'l-Hamr*. Kahire: Maktabatu's-Sünne, ts.
- Şâkir, Üsâme Ahmed. *Min a'lâmi'l-Asri*. Kahire: yy., 2001.

- Tanâhî, Muhammed. Ahmed Muhammed Şâkir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yalçınkaya, Naci. 20. Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk(boşama) Tartışmaları Ahmed Muhammed Şâkir ve Zâhid el-Kevseri Örneği. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Zirikli, Hayreddîn. *El-İ'lâm Kâmus Terâcim li-Eşheri'ricâli ve'n-Nisâi min'el -Arabi ve'l Müsta'ribîne ve'l Müsteşrikîne*. Beyrut: Dâru'l-ilm lil-Melâyîn, 2002.